

Линник С.
*студентка юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету.
Науковий керівник: доктор історичних наук,
професор, професор
кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету
Грубінко А. В.*

ТВОРЦЕМ ПРАВА Є ДЕРЖАВА ЧИ СУСПІЛЬСТВО?

Питання про справжнє джерело правотворчості, що традиційно формулюється як дилема «держава чи суспільство», є наріжним каменем загальної теорії права. У сучасних умовах, коли Україна переживає глибоку трансформацію державного управління, інтеграцію до європейського правового простору та одночасно протистоїть військовій агресії, це питання набуває стратегічної ваги.

Класичні підходи, що або надавали абсолютну монополію державі (юридичний позитивізм), або заперечували її роль на користь суспільних звичаїв (соціологічна юриспруденція), виявляються недостатніми для пояснення сучасних правових процесів. З одного боку, воєнний стан вимагає посилення централізованої державної влади та швидкого, директивного правотворення, тобто «така діяльність включає внесення змін до законів, які регулюють функціонування державних інститутів та їх взаємодію з суспільством» [5]. З іншого боку, безпрецедентна активізація громадянського суспільства в умовах війни довела, що воно є не просто пасивним об'єктом регулювання, а потужним джерелом генерації нових, ефективних норм у сферах волонтерства, самоорганізації та внутрішнього переміщення: «у громадянського суспільства є завдання навіть важливіше: змусити державу бути ефективною» [1].

Неможливість точного визначення балансу між державною волею та суспільним запитом призводить до хронічних проблем правозастосування: появи «мертвих» законів, які існують лише на папері, але ігноруються громадянами; зниження рівня правової культури та зростання недовіри до державних інститутів. Таким чином, актуальність даної теми зумовлена необхідністю переосмислення цієї дихотомії та обґрунтування нової, синергетичної моделі, що відповідає реаліям демократичної держави, яка прагне досягти стійкої легітимності та ефективності.

Метою роботи є комплексний теоретико-правовий аналіз співвідношення ролей держави та суспільства у сучасному правотворчому процесі, з кінцевою метою обґрунтування їхньої синергетичної взаємодії як єдиного джерела легітимного та ефективного права.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

1) провести критичний аналіз меж класичного державоцентричного підходу у світлі сучасних демократичних вимог;

2) дослідити концепцію «живого права» та визначити механізми, через які суспільство виступає джерелом змісту та цінностей права;

3) проаналізувати ключову функцію суспільства – забезпечення легітимності – та її взаємозв'язок із державною легальністю;

4) оцінити вплив новітніх чинників (цифровізації, політичного «плюралізму») на трансформацію ролі держави з монополіста на модератора правотворчості.

Історично питання про джерело права розглядалося через призму двох протилежних концепцій. Юридичний позитивізм (представлений, зокрема, ідеями Дж. Остіна та Г. Кельзена) акцентував на волі держави. Право – це закон, створений належним державним органом. Його сила проглядається у формальній визначеності та забезпеченні державним примусом. Це незаперечна і необхідна функція держави, що гарантує порядок.

Проте, як слушно зауважують дослідники, слідування лише цій доктрині неминуче призводить до так званого «авторитаризму» [4]. Держава, яка створює право виключно своєю волею, ігноруючи мораль, звичаї чи принципи справедливості, породжує лише легальне, але глибоко несправедливе право. Право в такому випадку стає інструментом політики, а не засобом справедливості.

На противагу цьому, соціологічна юриспруденція (Е. Ерліх, Р. Паунд) стверджувала, що право не те, що написано в кодексах, а те, що реально працює у суспільстві. Суспільство є творцем змісту права, генеруючи його у своїх внутрішніх відносинах, цінностях та практиках, «ця двостороння взаємодія забезпечує взаємопроникнення держави і громадянського суспільства» [2]. Держава, на думку цієї школи, є лише посередником, який формалізує існуючі соціальні норми.

Проте повна відмова від державної ролі також є неможливою. Суспільство за своєю природою фрагментоване, а його норми можуть бути архаїчними, дискримінаційними або суперечливими. Без універсальної та примусової сили держави суспільні норми залишаються на рівні звичаїв, не здатних забезпечити рівність і захист прав для всіх громадян.

Сучасна теорія права пропонує синтез і розмежування ролей у правотворчому процесі, де жоден не володіє повною монополією. «Кожен з учасників відповідного діалогу має демонструвати своє особисте вміння, чути іншу позицію та намагатись її врахувати в своїх діях та пропозиціях» [1].

Суспільство є джерелом змісту та цінностей. Воно, через колективну свідомість, інститути та комунікацію, формує ключові соціальні цінності (справедливість, безпека, рівність), які становлять матеріальне джерело права. Також люди генерують соціальний запит на врегулювання нових відносин, що виникають внаслідок технологічного чи економічного розвитку. У цьому сенсі суспільство є первинним творцем ідеї права.

Авжеж, держава є творцем форми та системи. Роль держави є незамінною у фазі формалізації. Держава бере цей суспільний запит, який часто є розмитим і суперечливим, і перетворює його на чітку, системну, ієрархічно узгоджену норму права (статтю закону, кодекс). Держава

забезпечує технологію правотворчості – процедури, експертизу та логіко-юридичну обробку. Це функція оформлювача, що забезпечує універсальність норми та її інтеграцію в існуючу систему.

Найважливішою функцією суспільства в правотворенні є надання легітимності. Недостатньо, щоб закон був прийнятий відповідно до конституційної процедури – для того, щоб він став дієвим і виконувався добровільно, він має бути визнаний громадянами як справедливий і необхідний.

Як зазначають науковці, громадянське суспільство є чинником легітимації правотворчої діяльності держави. Якщо суспільство не сприймає норму, вона втрачає свою ефективність і може бути підтримана лише насильством. Сучасні демократії прагнуть максимально інтегрувати суспільство у фазу обговорення та консультування саме для того, щоб «виміряти» рівень майбутньої легітимності закону. Це явище свідчить про те, що держава визнає свою залежність від суспільного схвалення.

Деякі концепції, зокрема комунікативна теорія права, стверджують, що право – це не статичний наказ, а скоріше динамічний діалог. Воно постійно переробляється і переосмислюється у процесі комунікації між державою (як владним, формалізуючим голосом) і суспільством (як голосом різноманітних інтересів).

Інструменти цифрової трансформації «каталізували» цей діалог. Електронні петиції та громадські обговорення в режимі онлайн надають суспільству прямий доступ до процесу, обходячи бюрократичні бар'єри: «їхнє впровадження сприяє створенню прозорого, ефективного та безпечного середовища для економічних і правових відносин, формує основу для подальшої інтеграції України у світовий цифровий простір» [3]. Це перетворює суспільство з пасивного отримувача законів на активного ініціатора. Держава, таким чином, виступає в ролі модератора цього цифрового комунікативного простору, а не його одноосібного власника.

У цьому контексті слід говорити про поліцентризм у правотворенні, де право створюється не лише державою, але й інститутами громадянського суспільства, саморегульованими організаціями та міжнародними посередниками. Роль держави еволюціонує від домінуючого «творця» до гаранта цього поліцентричного процесу, забезпечуючи його легальність, системність і дотримання прав людини.

Аналіз доводить, що дилема «Творцем права є держава чи суспільство?» є хибною дихотомією. Право як соціальне явище не може бути продуктом лише однієї сили. Ефективне і справедливе право виникає лише внаслідок синергії та конструктивного діалогу між двома цими суб'єктами.

Суспільство є первинним, матеріальним творцем права, оскільки воно генерує цінності, запити, конфлікти та соціальні практики, що стають змістом правових норм. Воно також забезпечує легітимність закону через його соціальну рецепцію. Держава є вторинним, формальним творцем права, оскільки вона надає суспільним нормам універсальної форми, легальності

та гарантованості примусом.

Таким чином, у сучасній демократичній державі творцем права є якість комунікації між інститутами громадянського суспільства та державним апаратом. Коли держава ефективно трансформує легітимний суспільний запит у легальну, системну та справедливу форму, народжується дієве право. Завданням української правової системи є подальший розвиток механізмів демократії та цифрової участі, що забезпечить сталість цього діалогу та стійкість правопорядку.

Список використаних джерел

1. Варич О. Г. Діалог громадянського суспільства та держави як необхідний крок на шляху до її модернізації. *Київ: Київський регіональний центр НАПрН України*. 2021. С. 33-36. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_Aprel_2021_GS.pdf (дата звернення: 14.03.2026)
2. Головащук А. П. Взаємодія громадянського суспільства та держави в умовах сьогодення. *Київ: Київський регіональний центр НАПрН України*. 2021. С. 135-137. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf-Vzayemodiya_Yyun_2021.pdf (дата звернення: 16.03.2026)
3. Гуценков Є. В. Цифровізація як фундаментальний чинник трансформації правової системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 92. С. 377-382. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/351230/338289> (дата звернення: 15.03.2026)
4. Добрянська Н. В. Роль правової доктрини в сучасному правотворчому процесі: науковий вплив на формування норм права. *Київський часопис права*. 2025. (3). С. 9-15. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.1> (дата звернення: 14.03.2026)
5. Зінченко Д. А. Особливості правотворчої діяльності в умовах воєнного стану: національний та міжнародний досвід. *Актуальні проблеми правотворчості в Україні*. Вінниця. 2024. С. 68-70. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ce4e14f5-a424-4b45-a503-3bfda1bcfc04/content> (дата звернення: 15.03.2026)
6. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 656 с.
7. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Навчальний посібник. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с.